

Jānis Lindenbergs

Dirigēšanas mācīšanas metodika

**Dirigēšanas pamattehnika-
taktēšanas zīmējumi**

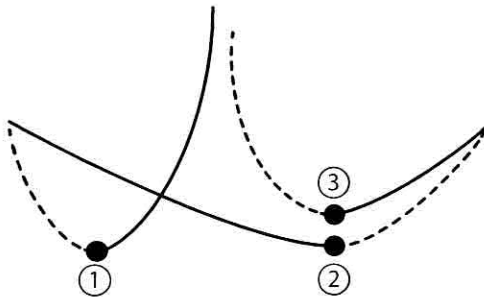
Taktēšanas zīmējumi (taktsfigūras)

Mūzika ir māksla, kas veidojas, plūst laikā, noteiktā ritmā un tempā, tā izveidojot periodiskus, metriskus atkārtojumus – taktis. Taktsmērs ir skaņdarba metra un taktsdaļu relatīvā ilguma apzīmējums. Nošu rakstā taktsmēru apzīmē ar diviem cipariem, kur augšējais norāda metru (cik taktsdaļu taktī), bet apakšējais – katras taktsdaļas relatīvo ilgumu.

Taktsfigūru zīmējumi veidojušies uz dažādu ģeometrisku figūru bāzes, pakļaujoties katras takts metriskajai struktūrai. Apgūt taktsfigūru zīmējumus, pat vissarežģītākos, nav grūti, to var veikt salīdzinoši īsā laikā, bet panākt žestā izteiksmību var tikai ilgstoša darba procesā. Taktsfigūras ir diriģēšanas tehnikas pamats, uz kura vēlāk iespējams veidot māksliniecisko izpildījumu. Taktsfigūras zīmējumam jābūt skaidram un saprotamam, rokai jāzīmē skaidrs un pārliecinošs zīmējums, tāpēc tas jau no paša sākuma jātrenē tā, lai pamatīgi līdz automātiskumam apgūtu ar abām rokām vienlaicīgi, bet būtu iespējams pielietot arī katrai rokai patstāvīgi neatkarīgi vienai no otras.

Vienkāršie metri ir divdaļīgie un trīsdaļīgie. Pēc laika gaitā nostiprinātās metodikas diriģēšanas apmācībā ar vienkāršiem taktsmēriem arī sākas taktsfigūru apgūšana diriģēšanā. Pašā sākumā tam vairāk ir taktēšanas nevis diriģēšanas nozīme.

Diriģēšanas apmācību iesaka sākt ar 3/4 – trīsdaļīgu taktsmēru, jo tas vieglāk uztverams, skaidri iezīmējas smagā taktsdaļā.

Šim taktsmēram ir trīs mājieni – pirmais mājienis uz leju centra virzienā, otrs – uz sāniem (uz āru), trešais mājienis ar loku no lejas uz augšu atkal centra virzienā.

Pirmajā taktsdaļā jāsaprot it kā pretestība visā rokā, ar ļoti koncentrētu kustību roka jāvirza uz punktu, līdz tā to fiksē plaknē. Roka nedrīkst būt glēva, nedrīkst roku it kā sviest uz punktu (tā jāvirza). Pirmā mājiena punkts nedrīkst būt zem elkoņa, tam jābūt vismaz elkoņa līmenī, atsitiens aizņem ne vairāk kā 1/3 no pamatmājiena. Otrā taktsdaļā iet uz sāniem, *uz āru*, bet ne precīzi horizontāli, bet ar nelielu loku, kur punkts mājiena apakšējā daļā uz vienas plaknes ar pirmā mājiena punktu, bet ne zemāk par pirmā mājiena punktu (bieži vērojama kļūda). Arī trešā mājiena punkts tajā pašā plaknē. Visa šī trīsdaļīgā shēma jāsaprot kā viens vesels. Pašā apmācību sākumā 3/4 taktsfigūru iesaka trenēt bez konkrēta skaņdarba, tikai ar klavieru pavadījumu (improvizāciju). Šim nolūkam labi noder Henk van Lijnsohooten un Leon Adams (Holland, 1984) izstrādātais vingrinājumu krājums, kurā publicētas dažādas diriģēšanas tehniskiem uzdevumiem piemērotas melodijas. Koncertmeistars vai pedagogs, pielietojot šīs melodijas, var tās pakļaut harmoniskai improvizācijai, taču te jāuzmanās, lai improvizācija nebūtu pārāk sarežģīta, kas novērs uzmanību no galvenā uzdevuma – tehnikas trenēšanas (līdzīgi vingrinājumi tiks rekomendēti arī citu taktsmēru apguvei).

a)

$\text{♩} = 112$

Musical notation for exercise a) in 3/4 time, starting with a tempo marking of quarter note = 112. The melody consists of eighth and quarter notes.

b)

$\text{♩} = 112$

Musical notation for exercise b) in 3/4 time, starting with a tempo marking of quarter note = 112. The melody includes eighth, quarter, and half notes.

c)

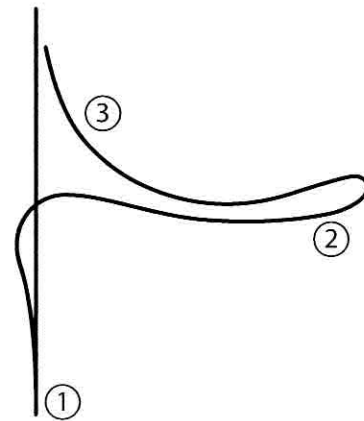
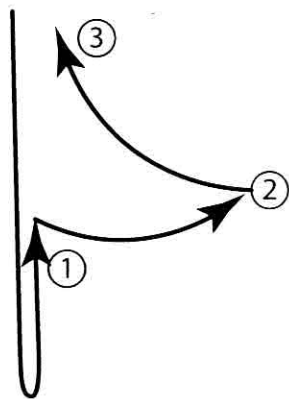
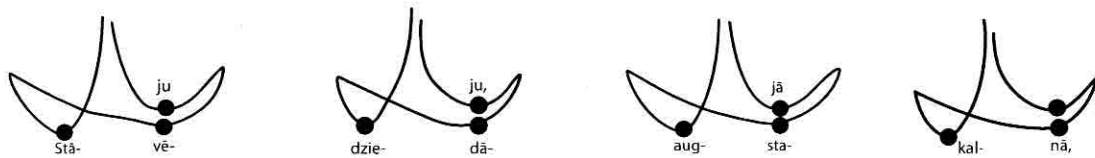
$\text{♩} = 60$

Musical notation for exercise c) in 3/4 time, starting with a tempo marking of quarter note = 60. The exercise is divided into three staves. The first staff contains a melodic line with dynamics *mf*, *cresc.*, *dim.*, and *p*. The second staff, starting at measure 9, contains a melodic line with dynamic *f*. The third staff, starting at measure 15, contains a melodic line with a slur over the final two measures.

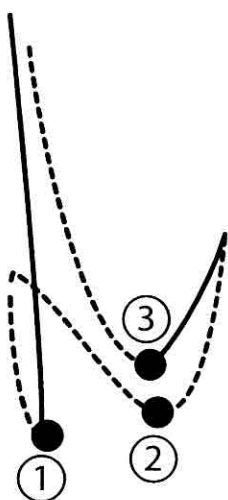
Stāvēju, dziedāju

Jūlijs Rozītis

S. *f*
1. Stā - vē - ju, dzie - dā - ju aug - sta - jā kal - nā,
A. *f*

Ir novecojušas diriģēšanas skolas, kuras uzskata, ka tikai pirmā mājienu punkts jāvirza līdz horizontālai plaknei. Pārējo mājienu vai vismaz taktsfigūras pēdējā mājienu punktam jābūt augstāk par iepriekšējiem, lai it kā neaizņemtu vietu sekojošai smagajai taktsdaļai. Šāda teorija aizstāvēta arī vairākās nu jau novecojušās grāmatās (Jēkabs Vītoloņš, M. Kaneršteins). Šos principus ievērot pieprasa arī daži Maskavas un Lietuvas profesori. Tomēr tam nevar piekrist, jo mainot horizontālo plakni, mainās arī dinamika, raksturs un daudz kas cits, turklāt arī sagatavojums sekojošai smagai taktsdaļai nav pilnvērtīgs.

Dažas diriģēšanas skolas rekomendē 3/4 (3/8) taktsmērā pirmo mājienu virzīt precīzi vertikāli *uz leju*, tikai atsitienu nedaudz pavirzot *uz iekšu* (M. Kaneršteins) Tas tomēr atstāj stūrainu rakstura iespaidu, īpaši traucē sasniegt plūstošu *legato*, it kā atrauj roku darbību no korpusa un diriģenta skata un tāpēc atzīstams par ne visai mērķtiecīgu. Labāk būtu, ja taktsfigūrā trīs pirmais mājiens jau no augšas tiktu virzīts *uz centru*.

Diriģēšanā atkarībā no skaņdarba rakstura, tempa, dinamikas mainās ne tikai žesta raksturs, bet daļēji mainās arī shēmas forma. Taktsfigūras noteiktais virziens vēzienam, piesitienam un atsitienam principā nemainās, tomēr visu šo trīs momentu attiecības iespaido mūzikas raksturs, dinamika, artikulācija u.t.t. Lai izceltu plūstošu, mierīgu *legato* dziedājumu, diriģenta žestā pārsvaru ņem horizontālās kustības. Ātrākam tempam, *non legato* vai *staccato* štriham vairāk atbilst vertikālās kustības.

Caur sidraba birzi gāju

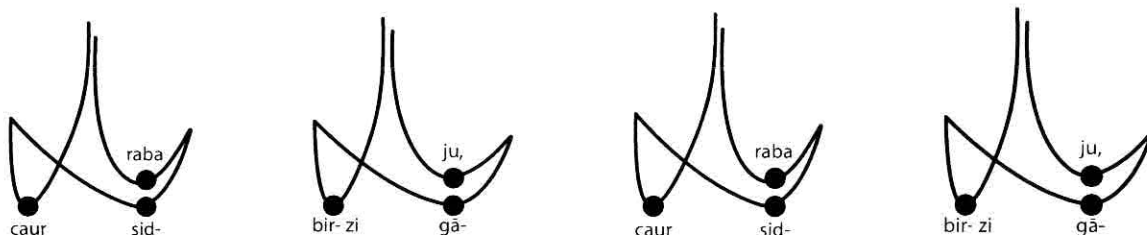
Ādams Ore

S.
A.

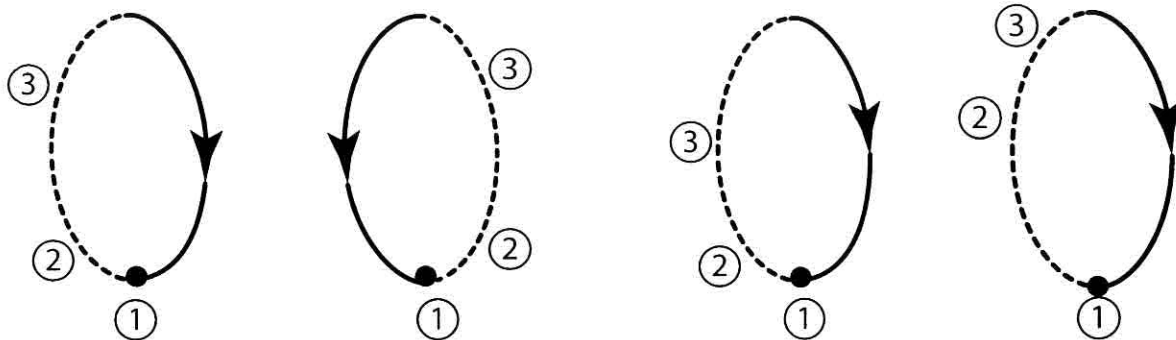
1. Caur si - dra - ba bir - zi gā - ju, caur si - dra - ba bir - zi gā - ju,

T.
B.

f

3/4 vai 3/8 ātrā tempā diriģē *uz viens* apvienojot visu takti vienā mājiēnā. Šo paņēmieni gan iesācējiem māca trešā apmācību gada beigās vai ceturtajā gadā.

Labi

slikti

(E. Kāns rekomendē tieši šo modeli)

Tehniski taktsfigūras zīmējumā tiek veidots neliels ovāls (*uz āru* vai *uz iekšu*). Šis ir ļoti neparocīgs un grūts paņēmieni iesācējiem savas ierobežotās vienmuļības dēļ.

Te jāvirās no uzsvērtiem rāvieniem *uz augšu*, bet relatīvi vajadzētu izjust divas pirmās astotdaļas (vai ceturtdaļas) virzienā *uz leju*. Nekādā ziņā nedrīkstētu pieļaut laužtos mājienus.

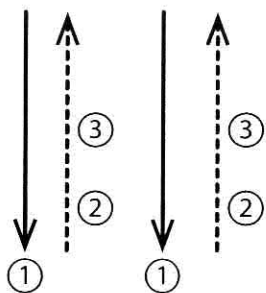
3/4, 3/8 taktēšanai *uz viens* var lietot vingrinājumu:

a)

b)

Ir metodiķi, kuri taktsfigūrā 3/8 uz viens aprobežojas ar vertikālu kustību no augšas uz leju un atpakaļ. Droši vien pieredzējuši diriģenti tā var darīt, tomēr šādi taktējot daudz grūtāk iekļaut trīs metriskās pamatvienības vienā mājiēnā un iesācējiem vajadzētu mācīt ovālo zīmējumu.

Kurš putniņis dzied tik koši

Jānis Kalniņš

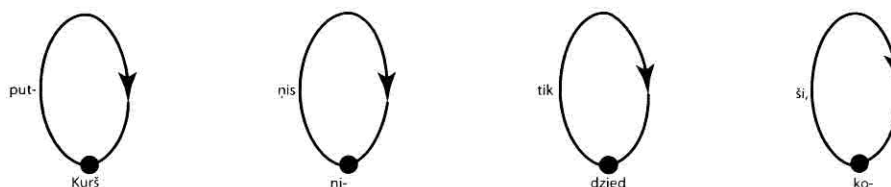
Sirsnīgi, ne pārāk ātri

S.
A.

Kurš put - ni - ņis dzied tik ko - ši,

T.
B.

f

Atkarībā no tempa un mūzikas rakstura arī šis taktsmērs pakļauts žesta modulācijai

Silmala trīcēja dancojot

Jēkabs Graubiņš

Paātri ♩=72

S.
A.

1. Mei - ti - ņas, mā - si - ņas, au - na - ti kā - jas,

ņas, ti-
Mei-ti mā-si- au-na- kā-jas

Ātrā tempa, *non legato* štriha un rotaļīgā rakstura dēļ ovāls sašaurinās, it kā saspiežas kopā.

Netradicionālas taktsfigūras maiņas nepieciešamas *hemiolas* gadījumā, ko nosaka savdabīga pēkšņa metriskās struktūras maiņa, kad divas taktis trīsdaļībā frāzētas it kā trīs taktis divdaļīgā metrā. Vokālā un vokāli instrumentālā mūzikā *hemiolai* pakļauta arī teksta artikulācija. *Hemiolu* nedrīkst pielīdzināt *sinkopai*, kas būtiski izmainītu gan metriskās artikulācijas, gan it īpaši teksta artikulācijas nozīmību. *Hemiola* pazīstama jau ar 15. gs., visbiežāk to izmantojuši baroka laika komponisti, sastopama arī romantiķu (J. Brāmsa, P. zČaikovska u.c.) daiļradē. Diriģēšanā tehniski tas izpaužas šādi: diriģējot 3/4 (3/8) uz viens, *hemiolas* gadījumā tiek apvienotas divas taktis, kuras diriģē pēc parastā 3/4 shēmas, katrā mājienā iekļaujot divas ceturtdaļas (divas astotdaļas)

Dettinger Te Deum

G. F. Handel

Allegro vivace

ff *mf* *f* *ff*

S.I
S.II
A.
T.
B.

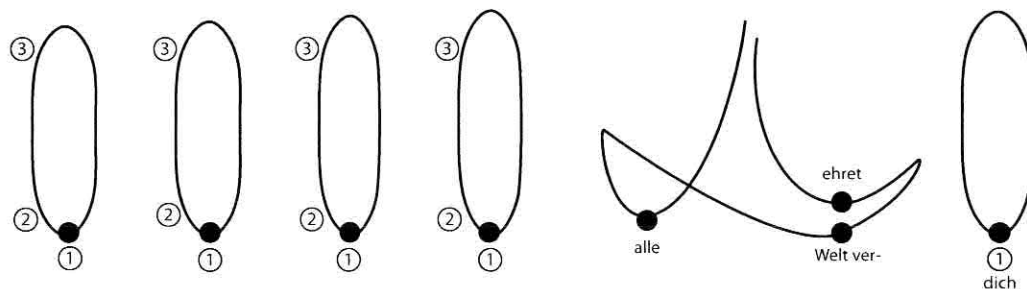
dich, all, all, al - le Welt ver - eh - ret dich

dich, al - le Welt, al - le Welt ver - eh - ret dich,

dich, all, all, all, al - le Welt ver - eh - ret dich,

Allegro vivace

ff *mf* *p* *ff*

3/4 hemiolas gadījumā divas 3/4 taktis tiek apvienotas vienā, ko diriģē kā 3/2.

Alexander's Feast Nr. 19

G. F. Handel

Andante

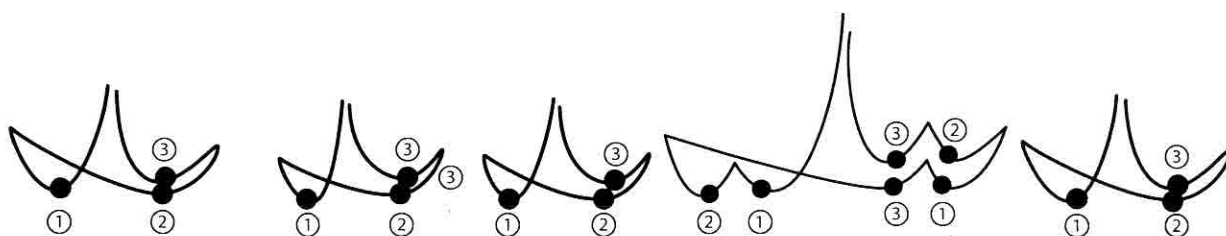
7

11

S.
A.
T.
B.

The ma - ny rend the skies with loud ap - plause,

The ma - ny rend the skies with loud ap - plause,

Dažkārt *uz viens* ieteicams diriģēt pat 3/2 taktsmērā rakstītus dramatiski piesātinātus posmus:

Warum toben die Heiden?

F. Mendelssohn

63 **Con moto**

S. Du sollst sie mit ei-ser-nem Zep-ter zer-schla-gen, wie *f*

A. Du sollst sie mit ei-ser-nem Zep-ter zer-schla-gen, wie *f*

T. Du sollst sie mit ei-ser-nem Zep-ter zer-schla-gen, wie *f*

B. Du sollst sie mit ei-ser-nem Zep-ter zer-schla-gen, wie *f*

68 *sf*

S. Töp-fe sollst du sie zer-bre-chen. du sollst sie mit ei-ser-nem *sf*

A. Töp-fe sollst du sie zer-bre-chen. du sollst sie mit ei-ser-nem *sf*

T. Töp-fe sollst du sie zer-bre-chen. du sollst sie mit ei-ser-nem *sf*

B. Töp-fe sollst du sie zer-bre-chen. du sollst sie mit ei-ser-nem *sf*

Lai atvieglinātu diriģenta uzdevumu, daži teorētiķi iesaka formas uzbūves ietvaros summēt taktis, diriģējot pēc div, trīs vai četrdaļīgu shēmas. Dažkārt, iepriekš vienojoties ar orķestrantiem, tā dara pat orķestra diriģenti. Tomēr apmācību procesā būtu jāpanāk lai pilnībā tiktu apgūts paņēmiens taktēšanai *uz viens*, atstājot summēšanu uz vēlāku, jau nobrieduša mākslinieka laiku.

Pie trīsdaļīga metra pieder arī saliktais metrs 3/2. Ātrā vai vidēji ātrā tempā to diriģē pēc parastās 3/4 shēmas un tas īpašas problēmas nerada.

Kā dzimtenes dievnami

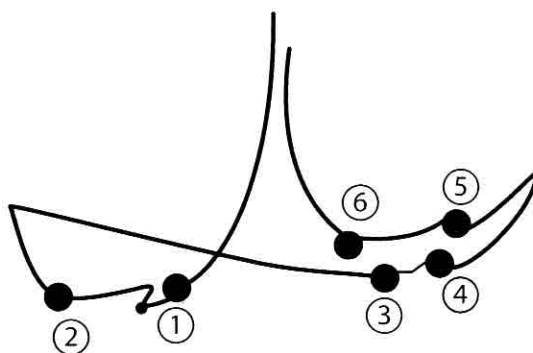
Pauls Dambis

5

S. A. Kā dzim - te - nes diev - na - mi aug - šup ar - vien, Lai
T. B. Kā dzim - - te - - nes
sa - vas il - gas mēs ce - - lam;

The image shows a musical score for a three-part setting of the hymn 'Kā dzimtenes dievnami'. It is written in 3/2 time with a key signature of one sharp (F#). The score is divided into two systems. The first system covers measures 1-4, and the second system covers measures 5-8. The vocal parts are Soprano (S.), Alto (A.), and Tenor/Bass (T./B.). The lyrics are in Latvian. The score includes melodic lines for each voice part and a basso continuo line. The lyrics are: 'Kā dzim - te - nes diev - na - mi aug - šup ar - vien, Lai sa - vas il - gas mēs ce - - lam;'.

Lēnā tempā katru no pamatmājiem sadala – atkārto divas reizes. Lai saglabātu pamatfigūras shēmas skaidrību, taktsfigūras sadalīšanas gadījumā pamatdaļas tiek pieņemtas par relatīvi smagām un, salīdzinot ar relatīvi vieglajām (atkārtotajām), tiek pasvītrotas ar dziļāku žestu. Pielietojot dalīto žestu ļoti liela loma ir diriģenta delnas locītavai un plaukstai, ar kuras palīdzību tiek panākts atkārtotās kustības vieglums un precizitāte. Arī šis taktsfigūras zīmējums iesācējiem nav parocīgs un apgūstams trešajā vai pat ceturtajā apmācību gadā.

Lai saglabātu skaidru un saprotamu taktsfigūras zīmējumu, jāievēro, ka pamatmājienu atsitieni ir minimāli, bet atkārtotais mājiens veidojams ne kā precīzs pamatmājienu atkārtojums, bet gan kā turpinājums.

Vingrinājums 3/2 taktsmēra trenēšanai:

$\text{♩} = 69$

4

Pastarā diena

Emilis Melngailis

Ar spēku un sajūsmu $\text{♩} = 57$

S.
A.

f

Daudz kars-tas sir - dis puk-stēt rims, daudz za - ģi stā - vi vēl lau - zti ģims;

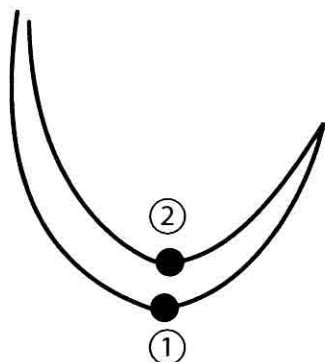
T.
B.

f

Daudz kars-tas sir - dis puk-stēt rims, daudz za - ģi stā - vi vēl lau - zti ģims;

Baroka un klasicisma laika skaņdarbos, dažkārt pēc šīs shēmas (dalīti) jādiriģē arī 3/4 rakstītas daļas vai atsevišķi posmi.

Pēc 3/4 taktsfigūras apgūšanas daudzi teorētiķi iesaka mācīt otru vienkāršo metru – divdaļīgo, resp. 2/4 taktsmēru.

Taktēšanas shēmā te pirmais mājiens *uz leju* nedaudz no centra *uz āru*, otrais – *uz augšu*, uz centru. Mājieni noapaļoti, punkti vienā plaknē, atsitieni ne lielāki par 1/3 no pamatmājiena.

Taktsfigūras trenēšanai un nostiprināšanai:

♩ = 112

Arī šajā taktēšanas shēmā pie *legato* mierīgā tempā vairāk horizontālās kustības,

Karavīri bēdājās

Pāvuls Jurjāns

Palēnām *pp*

T. I. Ka - ra - vī - ri bē - dā - jās, a - si - ņai - na gais - ma aust,

B. I. Ka - ra - vī - ri bē - dā - jās, a - si - ņai - na gais - ma aust,

vi-ri
Ka-ra

dā-
bē-

jās,

ņai-na
a-si-

ma
gais-

aust,

bet vertikālās pie ātrākiem tempiem un asākiem štrihiem.

Seši mazi bundzinieki

Dāvis Cimze

Soliem

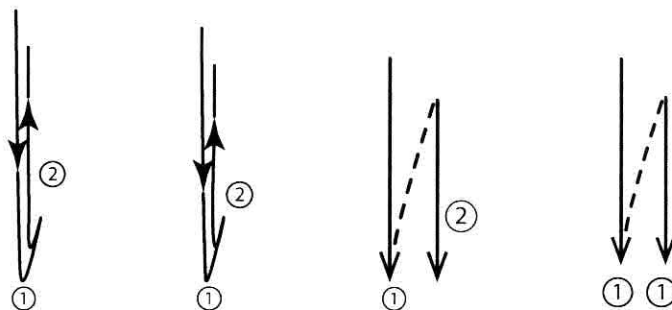
1. Se - ši ma - zi bun - dzi - nie - ki jā j pa ce - ļu bun - go - dam` ,

T. *mf* Trm, trm, trm, trm, trm, trm, trm, trm,

B. *mf* Trm, trm, trm, trm, trm, trm, trm, trm,

Tradicionālākā kļūda apmācību sākuma posmā ir - pirmais mājiens virzīts taisni *uz leju*, bet ne slīpi *uz āru* un atsitiens arī iet atpakaļ pa to pašu ceļu vertikāli. Ātrā tempā un spēcīgā dinamikā tas viegli pārvēršas par taktēšanu *uz viens* un izpildītāji nevar saprast, kur smagā, kur vieglā taktsdaļa.

Pēc 2/4 shēmas diriģē arī taktsmēru 2/2 (♩), un ātrā vai mēreni ātrā tempā grafiskais zīmējums neatšķiras no 2/4, bet šo paņēmieni apgūst otrā vai trešā apmācību gadā.

Apgūšanas vingrināšanai:

$\text{♩} = 96$

Savā tautā

Peteris Vasks

Ar dziļu pārdzīvojumu, nesteidzot $\text{♩} = 52$

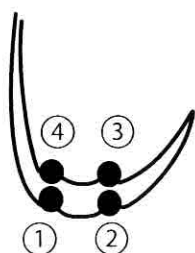
S.
A. *mp*
Man sen vairs sa - vu sāp - ju

T.
B. *mp*
Man sen vairs sa - vu sāp - ju

5

S.
A. *mp*
nav, tik vi - sas tau - tas, tau - tas.

T.
B. *mp*
nav, tik vi - sas tau - tas, tau - tas.

Lēnā tempā katrs mājiens atkārtojas divreiz. Pirmais ir pamatmājiens, otrais – palīgmājiens. Te jāievēro, lai pamatmājiens atsitiens nebūtu par lielu un lai palīgmājiens ir it kā pamatmājiens turpinājums (īpaši pie *legato*).

Basām kājām dvēselīte

Romualds Kalsons

S.
A.

T.
B.

S.
A.

ba - sām kā - jām dvē - se - lī - te, ba - sām kā - jām dvē - se - lī - te,

T.
B.

ska - tī - ties, kā ma - zai zī - -

3
S.
A.

T.
B.

S.
A.

ba - sām kā - jām dvē - se - lī - te, ba - sām kā - jām dvē - se - lī - te,

T.
B.

- lei mil - zīgs o - zols

Baroka un klasicisma laika mūzikā pēc šādas dalītās shēmas taktē arī 2/4 rakstītos posmus ļoti lēnā tempā.

Missa solemnis, Sanctus

L.van Beethoven

Adagio

7

12

S. *p* *cresc.*
San - ctus

A. *p* *cresc.*
San - ctus, San - ctus

T. *p* *cresc.*
San - ctus, San - ctus

B. *p* *cresc.*
San - ctus

16

S. Do - mi - nus, Do - mi - nus De - uz Sa - ba - oth,

A. Do - mi - nus, Do - mi - nus De - uz Sa - ba - oth,

T. Do - mi - nus, Do - mi - nus De - uz Sa - ba - oth,

B. Do - mi - nus, Do - mi - nus De - uz Sa - ba - oth,

Dažkārt žesta dalīšana nepieciešama tikai epizodiski, salēninājuma momentos (parasti nobeigumos). Te nevajag aizrauties ar pārlietu agru dalīšanas iesākumu, bet, ja sāk dalīt, tad jādala līdz teikumam, perioda vai daļas beigām. To var atļauties taktēt arī uz četri (kā to rekomendē vairāki metodiķi, piem. M. Kaneršteins), jo divdaļīgais metrs tiek saglabāts.

Ļoti ātros tempos 2/4 taktē *uz viens*. Tad tiek ievērots tas pats princips kā trijdaļu metrā, veidojot nelielu ovālu.

♩ = 200

9